

*Yakın tarihte aramızdan ayrılan değerli bilim insanı
Prof. Dr. Çiğdem Kağıtçıbaşı'yı saygı ve rahmetle anıyoruz.*

ÇOCUĞUN DEĞERİ VE AİLE DEĞİŞİMİ: TÜRKİYE'DEN OTUZ YILLIK BİR PORTRÉ*

**Çiğdem KAĞITÇIBAŞI
Bilge ATACA**

Çev. Pelin ÖNDER EROL
Ebru ALOĞLU*****

Öz

Türkiye Çocuğun Değeri Araştırması bir metropolitan merkez ve iki kırsal bölgedeki üç sosyo-ekonomik tabakanın üç kuşağını içermektedir. Bulgular, son otuz yılda çocuklara atfedilen psikolojik değerlerde keskin bir yükseliş ve buna bağlı olarak faydacıl/ekonomik değerlerde düşüşü göstermektedir. Değişen aile dinamikleri ve aile rollerine işaret ederek, erkek çocuk tercihinin yerini kız çocuk tercihi almıştır. (Yetişkin) çocuklardan beklentiler, çocuklarda arzu edilen nitelikler ve mevcut, istenen ve ideal çocuk sayısındaki buna bağlı değişimler, Kağıtçıbaşı'nın Aile Değişim Modeli'ni desteklercesine beklentilerle uyumludur. Otuz yıl boyunca ve kuşaklar ve toplumsal tabakalara göre çocuklara atfedilen değerlerin karşılaştırması, Türk toplumunda ve muhtemelen benzer toplumlarda sosyal değişimi ve gelişimi anlamak için gerekli kavrayışı sağlamaktadır.

*Kağıtçıbaşı, Çiğdem & Ataca, Bilge, 2005, "Value of Children and Family Change: A Three-Decade Portrait From Turkey" *Applied Psychology: An International Review*, Volume: 54, Issue:3, Pages: 317-337. (Publisher: John Wiley and Sons) (International Association for Applied Psychology, 2005. Published by Blackwell Publishing, 9600 Garsington Road, Oxford OX4 2DQ, UK and 350 Main Street, Malden, MA 02148, USA).

**Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, pelinondertr@yahoo.com

***Yüksek Lisans Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uygulamalı Sosyoloji A.B.D., aloglurbe@gmail.com

Gönderim Tarihi: 06.03.2017, Kabul Tarihi: 10.04.2017

GİRİŞ

Türkiye'de çocuğun değeri (ÇD*) araştırması, yaklaşık 30 yıllık bir süreci kapsamaktadır. Başlangıcı, çocuklara atfedilen değerleri, çocuk doğurma nedenlerini ve doğurganlığın sonuçlarını inceleyen dokuz ülkeyi kapsayan bir araştırma projesinin bir parçası olarak Kağıtçıbaşı tarafından 1970'lerin ortasında ülke çapında yürütülmüş olan bir araştırmadır. ÇD'ler, öncül sosyoekonomik faktörler ve doğurganlığa ilişkin nihai sonuçları bağdaştıran psikolojik değişkenler olarak kavramlaştırılmıştır. ÇD, ebeveynlerin çocuk sahibi olmak yoluyla sağladıkları psikolojik, sosyal ve ekonomik maliyet ve faydaların toplamı olarak açıklanmıştır. İlk teorik çerçeve Fawcett (1972) ve Hoffman ve Hoffman (1973) tarafından belirlenmiştir ve daha sonra Bulatao (1979a, 1979b) ve Kağıtçıbaşı (1982a, 1982b, 1998) tarafından, izleyen araştırmalarla geliştirilmiştir. Endonezya (Sundali ve Javalı örneklem), Kore, Filipinler, Singapur, Tayvan, Tayland, Türkiye ve Birleşik Devletler'den ulusal düzeyde temsili örneklem ve Almanya Münih'ten kadınların oluşturduğu bir örneklem kullanılarak 20.000'den fazla evli katılımcıyla görüşülmüştür (Bulatao, 1979a; Darroch, Meyer, & Singarimbun, 1981; Fawcett, 1983; Hoffman, 1987; Kağıtçıbaşı, 1982a, 1982b).

ÇD modeli ve bulguları, ekonomik gelişmeyle çocuğun değerinin düştüğünü (ve maliyetinin yükseldiğini), bunun da doğurganlığın düşmesiyle sonuçlandığını iddia eden "demografik geçiş kuramı"na kavramsal bir düzeltici görevi görmüştür. ÇD bulguları çocuklara atfedilen farklı değer tiplerine işaret ederek ve bu farklı değerlerin ekonomik gelişmeden farklı biçimlerde etkilendiğini göstererek bu iddiayı bir üst aşamaya taşımıştır. İlk araştırmada ekonomik/faydacı, psikolojik ve sosyal olmak üzere üç farklı değer tipi belirlenmiştir. Ekonomik/faydacı değerler çocukların hem genç hem de yetişkin olduklarında sağladıkları maddi yararları içermektedir. Bunlardan sonuncusu, ebeveynler için yaşlılık güvencesi biçimini almakta; ilki ise çocukların hane halkı ekonomisine ve ev işlerine katkısı ile ilişkili olmaktadır. Çocuğun psikolojik değeri, çocuk sahibi olmanın mutluluk, keyif, ebeveyne arkadaş olma, gurur gibi psikolojik faydaları ve ebeveynlerin çocuk sahibi olmakla elde ettikleri başarıma duygusuyla ilişkilidir. Son olarak sosyal ÇD, insanların çocuk sahibi olduklarında elde ettikleri sosyal kabul görmeye işaret etmektedir. Esas olarak bir erkek çocuk sahibi olmaya odaklanma yoluyla soyadının ve ailenin geleneklerinin devam ettirilmesi de çocuğun geleneksel sosyal değeridir.

Kesitsel karşılaştırmaya dayanan ilk Türkiye ÇD Araştırmasının temel bulgusu, sosyoekonomik gelişme ve özellikle artan eğitim seviyesiyle birlikte

* Çev. Notu: Yazarların orijinal makalede "value of children" için "VOC" kısaltmasını kullanmış oldukları yerlerde biz de "çocuğun değeri" yerine, "ÇD" kısaltmasını kullanmayı uygun gördük.

çocukların ekonomik/faydacıl değerinin düşmüş; öte yandan psikolojik değerinin yükselmiş olduğudur. Örneğin daha sonra İran (Aghajanian, 1988), Tanzanya (Hollos & Larsen, 1997) ve Türkiye’de (Ataca, 1992; Ataca & Sunar 1999) yapılan araştırmalar bu genel bulguyu desteklemiştir. Çocuk sayısı ile pozitif olarak ilişkili olan, çocuğun psikolojik değeri değil; çocuğun ekonomik değeridir. Bunun nedeni her bir çocuğun finansal/maddi katkısının birikerek büyümesidir, böylece daha fazla çocuk daha fazla maddi yarar demektir, öte yandan kişinin ihtiyaç duyduğu tüm sevgi, mutluluk ve diğer psikolojik doyumları bir ya da iki çocukta sağlayabilmesi durumunda bu, daha fazla çocuğun bunlara daha fazlasını katmasını gerektirmemektedir. Böylece ÇD Araştırmasında gösterildiği üzere, ekonomik/faydacıl ÇD’deki düşüş ve psikolojik ÇD’deki yükselişin bir sonucu doğurganlıktaki düşüştür (Kağıtçıbaşı, 1982a, 1982b).

BİR AİLE DEĞİŞİM MODELİ

1975 Türkiye ÇD Araştırması, sosyoekonomik gelişmeyle birlikte çocuğun yaşlılık dönemi güvencesi değerinin ve ekonomik/faydacıl değerinin düştüğünü göstermiştir. Ayrıca yaşlılık dönemlerinde çocuklardan belirli finansal destek beklentilerinde de buna paralel düşüşler olmuştur. İlk bakışta bu, gençlerin ebeveynlerinden daha fazla bağımsız olmasına yönelik kuşaksal ayrıklık/ailenin çekirdekleşmesi olarak görülmüştür. Ancak bulguların daha yakından incelenmesi, bu değişimlerin sadece çocukların karşıladığı *maddi* ihtiyaçlarla ilgili olarak gerçekleştiğini ortaya çıkarmıştır. Aslında, sosyoekonomik gelişmeyle birlikte ekonomik/faydacıl ÇD’nin düşmüş, psikolojik ÇD’nin ise göze çarpar bir şekilde yükselmiş olduğu bulgusuna erişilmiştir. İlk araştırmadaki diğer ülkelerde de psikolojik ÇD sosyoekonomik statü (SES) ile değişmezken, düşen faydacıl ÇD daha yüksek SES ile ilişkilendirilmiştir (Fawcett, 1983). Bu, ilkinin ekonomik/faydacıl ÇD’de ve sonrakinin de psikolojik ÇD’de yansımaları bulunduğu, ailedeki kuşaklararası maddi ve duygusal (psikolojik) bağımlılıklar arasında kavramsal farklılıklara yol açmıştır (Kağıtçıbaşı, 1990, 1996a).

İlk ÇD Araştırmasına ait bulguların bu türden yeniden kavramlaştırılması, sosyoekonomik gelişme yoluyla ailenin değişimi kuramına yol açma anlamında önemlidir. Üç prototipik aile örüntüsü belirlenmiştir. Birincisi, “bağımlılık aile modeli”, insan ilişkilerinin daha sıkı olduğu az gelişmiş, kırsal, tarımsal bağlamlarda daha yaygındır (“ilişkisellik kültürleri” veya toplulukçuluk) ve hem psikolojik hem de maddi alanlarda ailevi bağımlılıklar üzerinden nitelendirilmiştir. Bunun karşısındaki “bağımsızlık” örüntüsü, bireyci bir kültürü barındıran Batılı sanayileşmiş kentsel yerleşimlerde daha yaygındır. Üçüncü bir örüntü olan, “psikolojik (duygusal) bağımlılık modeli” ise ilk iki örüntünün bir sentezidir ve

toplumsal değişme ve gelişmeyle birlikte bağımlılıktan bağımsızlık örüntüsüne geçişten ziyade ilişkisellik kültürlerini içeren kentsel ve daha yüksek düzeyde gelişim göstermiş sosyoekonomik bağlamları nitelemek için ortaya konmuştur. Bu, sosyoekonomik gelişmeyle birlikte maddi bağımlılıkların azaldığı, öte yandan duygusal bağımlılıkların sürdüğüne, hatta arttığına işaret eden ÇD bulgularınca ve diğer araştırmalar tarafından açıkça gösterilmiştir (Ataca & Sunar, 1999; Duben, 1982; Erelcin, 1988; Imamoglu, 1987; Yang, 1988). Bu nedenle bu değişim, genel modernleşme görüşünün ayırık ve bağımsızlaşmış Batılı aile örüntüsüne doğru bir değişimi öngörmüş olduğu gibi, ailenin çekirdekleşmesi/ayrıklaşmasına işaret etmemektedir. Bunun yerine, maddi alandaki bağımsızlıkla birlikte duygusal alandaki bağımlılığı birleştiren farklı bir aile ilişkileri örüntüsü ortaya çıkmaktadır. İlkindeki kuşaklararası maddi bağımlılığın azaldığı göz önünde bulundurulduğunda, bu örüntü, geleneksel (kırsal/düşük SES) aile örüntüsünden farklılık göstermektedir. Bu, kuşaklararası duygusal bağımlılığı içinde bulundurma bağlamında da, prototipik Batılı (orta-sınıf) aile örüntüsünden de farklılık göstermektedir (Dekovic, Pels, & Model, basımda; Jose, Huntsinger, Huntsinger, & Liaw, 2000; Kağıtçıbaşı, 1990, 1996a; Phalet & Schönplflug, 2001; Stewart, Bond, Deeds, & Chung, 1999).

Aile değişim modelinin çocuk yetiştirmeye ilişkin olarak önemli çıkarımları bulunmaktadır. Geleneksel (kırsal/düşük SES) bağımlılık aile modelinde ebeveynler, maddi ihtiyaçlar ve yaşlılık dönemi güvencesi nedeniyle büyüyen çocuklarına bağımlıdırlar. Bu bağlamda, itaat yönelimli çocuk yetiştirme, çocuklara ilişkiselliği ve aileye bağımlılığı telkin etmeyi amaçlar. Özerk bir çocuğun büyüdüğünde ailesinden ziyade kendi gereksinimlerini gözetmesinin olası olduğu ayrı ve özgür bir genç yetişkin olabileceği nedeniyle, bu noktada çocuğun kendi özerkliği istenmez. Ancak kentleşme ve sosyoekonomik gelişmeyle birlikte çocukların kazançtan ziyade ekonomik maliyetlere yol açmaları ve ebeveynlerin de yaşlılık güvencesi için alternatif kaynaklara sahip olmaları nedeniyle, maddi bağımlılıklar azalır. Aynı zamanda özerklik, özellikle okuldaki başarı ve uzmanlaşmış istihdama yönelik olarak değişen kentsel yaşam tarzlarına uyarlanabilir hale gelmektedir. Dolayısıyla ilişkisellik hala değerli iken çocuk yetiştirmede özerkliğe daha fazla yer açılmıştır. Yine de aynı zamanda bireysel ayrıklaşmalara kıyasla yakın ilişkilerin daha fazla arzu edilmekte olması nedeniyle, ebeveyn denetimi de mevcuttur. Nihayetinde ortaya çıkan benlik, hem Batı'ya özgü bireyci aile örüntüsünün (özerk-) ayrık benliğinden hem de geleneksel kolektif (düşük SES/kırsal) aileye özgü (bağımlı-) ilişki benliğinden farklı olan "özerk-ilişki benlik"tir (Kağıtçıbaşı, 1996a, 1996b, 2004).

Yukarıda bahsi geçen kavramlaştırmalar ilk ÇD Araştırmasına dayanmaktadır. Ancak yaşam yerinin gelişme düzeyi, kentsel karşısında kırsal

yerleşim, eğitim ve istihdam farklılıkları gibi sosyoekonomik gelişmeye ilişkin farklı göstergelerin kullanıldığı 1975 ÇD Araştırmasındaki karşılaştırmalar, kesitsel nitelik taşımaktaydı. Genel olarak ÇD'deki değişikliklere eğitim ve refah düzeyindeki çeşitliliğin ve kentsel karşısında kırsal yerleşimin eşlik ettiği bulgusuna varılmıştı. Bu kesitsel karşılaştırmalardan varılan sonuç, kırdan kente hareketlilik ya da artan eğitim ve refahı içeren toplumsal değişme ve modernleşmeye aynı türden değişimlerin eşlik etmesinin beklendiğidir. 1975 ÇD Araştırmasının kısmi bir tekrarı olması ve Kağıtçıbaşı'nın aile değişimi ve benlik gelişimi modelinin sınanmasına yardımcı olması nedeniyle güncel araştırma, bize zaman içindeki değişime dair daha doğrudan kanıtlar sağlamaktadır.

GÜNCEL ARAŞTIRMA

Güncel araştırma, ilk ÇD Araştırmasının tam bir tekrarı olarak tasarlanmadığı için ikisi arasında bazı metodolojik farklılıklar bulunmaktadır. Öncelikle ilk araştırmanın, dörtte üçünün kadın ve dörtte birinin erkek olduğu toplam 2305 kişi olmak üzere, evli katılımcılardan oluşan ulusal düzeyde temsili bir örnekleme bulunmaktaydı. Şimdiki araştırma ise üç kuşaktan oluşmakta ve ergenler hariç olmak üzere, büyük bir metropoliten merkezindeki (İstanbul) ve Türkiye'nin Batı ve Doğu illerinde yer alan iki kırsal alandaki orta/üst orta ve düşük sosyoekonomik tabakalardan gelen ve toplamda 1025 kişiden oluşan sadece kadın katılımcıları içermektedir. İkinci olarak, bu iki araştırmada soruların bazıları aynı şekilde sorulamamıştır, bu nedenle doğrudan karşılaştırma her zaman mümkün olmamaktadır. Ulusal düzeyde temsili bir örneklem çekilmemiş olmasına rağmen, araştırmaya katılan farklı bölgesel ve sosyoekonomik örneklemlerden elde edilen sonuçlardaki çeşitlilik, Türk toplumundaki değişimin dinamiklerini ve mevcut durumu anlama bakımından önemli düzeyde bilgi ve kavrayış sağlamaktadır. İlgilendiğimiz temel nokta, özellikle Kağıtçıbaşı tarafından "aile değişim modeli" (1990, 1996a) olarak ortaya konmuş olan bu değişimin kuramsal temellerini anlamaktır.

Son 30 yılda Türk toplumunda önemli dönüşümlerin yaşandığı dikkate alınmalıdır. Belirgin bir kentleşme süreci yaşanmaktadır. 1970'lerin başında kentsel nüfus, ülkenin toplam nüfusunun yüzde 36'sına karşılık gelirken; günümüzde bu oran yüzde 65'tir. Eğitim ve sanayileşme seviyelerinde, yaşam tarzlarında temel değişimleri gerektiren, buna bağlı artışlar gerçekleşmiştir. Özellikle kentsel yaşam tarzları, daha fazla sayıda ve daha uzun süre okulda bulunan ergenler için daha uzun bağımlılık dönemlerini içermektedir.

Güncel araştırmanın araştırma hipotezleri, Türk toplumu içindeki sosyal yapısal değişim bağlamına dayanmaktadır ve Kağıtçıbaşı'nın yukarıda sunulmuş olan aile değişim modelinden türetilmiştir. Özellikle 1975 ÇD bulguları ile karşılaştırıldığında, düşen bir maddi/faydacıl ÇD ve yükselen bir psikolojik ÇD beklenmektedir. Zaman içinde görölen bu değişimle uyumlu olarak, 1975 bulguları ile karşılaştırıldığında bu araştırmada çocuklardan daha düşük finansal/maddi yardım beklentisi (maddi bağımlılıklar) olacağı öngörülmektedir. Zamanla beklenen bir diğer değişimse, erkek çocuk tercihindeki azalma ve buna bağlı olarak kız çocuk tercihindeki artıştır. Ayrıca, çocuklarda istenen bir özellik olarak bağımsızlığın/özgüvenin (özerkliğin), anneler için zamanla daha fazla önem kazanması beklenmektedir. Son olarak, doğurganlığa ilişkin davranış ve tutumlarca biçimlenen mevcut, ideal ve istenen çocuk sayılarının, bu otuz yıl içerisinde anlamlı bir biçimde düşmesi beklenmektedir.

İkinci araştırma hipotez grubu, toplumsal tabakalar arasındaki karşılaştırmalara ilişkindir ve yukarıdaki zamansal öngörülerle benzerlik göstermektedir. Bunun nedeni, yukarıda yer alan zamansal tahminlerin herhangi bir zaman noktasındaki sosyoekonomik farklılıklara da uygulanmasıdır. Nitekim daha yüksek sosyoekonomik düzeyle birlikte, maddi/faydacıl ÇD'nin daha düşük; psikolojik ÇD'nin daha yüksek; çocuklardan finansal/maddi yardıma ilişkin beklentilerin daha düşük; kız çocuk tercihinin daha fazla; çocuklar için bağımsızlık/kendine güven isteğinin daha fazla; ve mevcut, istenen ve ideal çocuk sayılarının daha az olması beklenmektedir.

Son olarak, üçüncü araştırma hipotezleri grubu, kuşaksal farklılıklara değinmektedir. Beklentilere dair bu grup, yukarıdakilerle benzerlik göstermekte ve anneler ve büyükanneleri karşılaştırmaktadır. Genel beklenti, zaman içindeki ve toplumsal tabakalar arasındaki farklılıkların, anneler ve büyükanneler arasındaki farklılara yansımaları yönündedir. Zira büyükannelerle karşılaştırıldığında annelerin, özellikle de daha genç annelerin, maddi/faydacıl ÇD'lerinin daha düşük; psikolojik ÇD'lerinin daha yüksek; çocuklardan finansal/maddi yardıma ilişkin beklentilerinin daha düşük; kız çocuk tercihlerinin daha fazla; çocuklar için bağımsızlık/kendine güven isteklerinin daha fazla; ve mevcut, istenen ve ideal çocuk sayılarının daha az olması beklenmektedir. Ergenlerin genelde daha genç annelerle oldukça benzer görüşlere sahip olması beklenmektedir. Ancak, ergenlerin sahip oldukları farklı statü ve çocuklara ilişkin deneyimsizlikleri nedeniyle kesin tahminler yapılamamıştır.

YÖNTEM

Örnekleme 1025 katılımcıdan oluşmaktadır: ergenlerin anneleri (daha ileri yaşta anneler; ortalama yaş: 40), onların anneleri (büyükanneler; ortalama yaş: 66), ve ergenler (ortalama yaş: 15) üç kuşağı temsil etmektedir; daha genç annelerden oluşan ayrı bir grup (okul öncesi çocukların anneleri; ortalama yaş: 31) da örnekleme dâhil edilmiştir. Hem düşük hem de yüksek/orta SES gruplarından olan kentli katılımcıların tamamı, İstanbul'da; kırsal bölgelerdeki katılımcılar ise Türkiye'nin Güneybatı ve Güneydoğu bölgelerindeki köylerde yaşamaktadırlar¹. Kentsel örneklemedeki farklı toplumsal tabakaları belirlemede önemli bir gösterge bunların okula devam etme düzeyleridir. Kentli orta/yüksek SES grubundaki anneler 14 yıllık bir eğitim ortalamasına sahipken, kentli düşük SES grubundaki annelerin eğitim ortalamaları 6 yıldır. Kırsal bölgelerdeki anneler eğitim seviyesi olarak kentli düşük tabakadaki annelere benzemektedir. Orta/yüksek tabakada yer alan büyükanneler sekiz yıllık bir eğitim ortalamasına sahipken; düşük SES grubunda ve kırsal bölgelerdeki büyükanneler ise üç yıldan az bir eğitim ortalamasına sahiptirler.

Orta/yüksek ve düşük SES grubundaki kentli gruplarda yer alan ergenlere sırasıyla, özel ve devlet liselerinde ulaşılmıştır. Araştırmaya, anneleriyle birlikte araştırmada yer almaya istekli olan öğrenciler dâhil edilmiştir. Bu gruptaki anneler "daha ileri yaşta anneler" grubunu oluşturmuştur. Her bir gruptaki öğrencilerin yaklaşık üçte birinin büyükanneleri de örnekleme dâhil edilmiştir.

Anneler ve büyükannelerle, anketin uygulanmasına yönelik özel bir eğitim verilmiş olan üniversiteli kadın öğrenciler tarafından, kendi evlerinde görüşülmüştür. Ergenler, anketleri görüşmecinin de hazır bulunduğu bir ortamda kendileri doldurmuşlardır. Daha genç anneler okul öncesi çocuklara sahiptir ve çocuklarının devam ettiği anaokulları üzerinden kendileriyle iletişime geçilmiştir. Bunlar sırasıyla, yüksek ve düşük SES gurubundakiler için özel anaokulları ve devlet ilköğretim okullarındaki okul öncesi sınıflarıdır. Katılıma gönüllü olanlarla evlerinde görüşülmüştür. Katılımcılarla görüşülen anaokulları ve liseler, birbirinden çok farklı sosyoekonomik özelliğe sahip bölgelerde yer alan okullardır. Kırsal bölgelerdeki katılımcılarla ise köylerde doğrudan evlerinde görüşülmüştür.

Her bir anne, büyükanne ve ergen grubuna, araştırmının amaçlarıyla ilgili ölçütleri içeren ayrı birer anket uygulanmıştır. Bu makalede raporlanan analizlerde kullanılan araçlar ve bunların bütün anne örneklemine ilişkin

¹ Kırsal bölgelere ait veri Bernhard Nauck tarafından toplanmıştır.

Cronbach alfa değerleri aşağıda yer almaktadır. Anketleri özel ölçüt içeren gruplar, tanımın sonunda parantez içinde belirtilmiştir.

Çocuğun Değeri

Bu, ilk ÇD Araştırmasından alınan bir ölçektir (Kağıtçıbaşı, 1982a; 1982b). Katılımcılardan, çocuk istemelerindeki psikolojik, ekonomik/maddi/faydacı nedenlere atfettikleri önemi, 5'li skala ile derecelendirmeleri istenmiştir. Psikolojik ÇD altölçeği “çocukların büyüdüğünü görmeyen verdiği tatmin”, “etrafında küçük çocukların olmasının verdiği mutluluk”, ve “seveceği ve kollayacağı birisinin olması” olarak üç psikolojik nedeni içermektedir; ($\alpha=.48$); ekonomik/maddi/faydacı ÇD “yaşlandığınızda çocuklar yardımcı olabilirler”, “çocuk evin içinde yardımcı olur” ve “ailenize ekonomik olarak yardımcı olmak” ($\alpha=.75$) maddelerini kapsamaktadır; sosyal/geleneksel ÇD ise “bir erkek evlada sahip olmak” ve “soyadını devam ettirmek” maddelerine atıfta bulunmaktadır (anneler, büyükanneler, ergenler).

Yetişkin Çocukla İlgili Beklentiler

İlk Çocuğun Değeri Araştırmasında yer alan bir açık uçlu soru temel alınarak, standart bir araç geliştirilmiştir. İki adet 7 maddeli skala, maddi/faydacı (ör.“erkek/kız çocuğunuzun size maddi yardım sağlaması”) ve maddi olmayan türden (ör.“erkek/kız çocuğunuzun size duygusal olarak destek olması”) yardımlardan oluşmaktadır. Her bir ölçekte katılımcılardan, yetişkin erkek ve yetişkin kız çocuğundan bu türden yardımları ne düzeyde beklediğini 5'li skala üzerinde belirtmesi istenmiştir. Maddi/faydacı beklentilerde Cronbach alfa değerleri, erkek çocuk için .82 ve kız çocuk için .85; maddi olmayan beklentilerde ise erkek çocuk için .56, kız çocuk için .51 bulunmuştur (anneler).

Çocuklarda İstenen Nitelikler

İlk ÇD Araştırmasında, ebeveynlerden çocuklarında görmek istedikleri nitelikleri derecelendirmeleri istenmiştir. Güncel çalışmada katılımcılardan, bu her bir niteliğin onlar için ne kadar önemli olduğu 5'li skala üzerinden sorulmuştur (ör. “çocuğunuzun ebeveynlerinin sözünü dinlemesi”, “çocuğunuzun bağımsız ve kendine güvenli olması) (anneler, büyükanneler).

SONUÇLAR

Hipotezlere ilişkin bulgular, ÇD'nin Türkiye'de 30 yıl içerisindeki karşılaştırılması yönünden ilk kez sunulacaktır. Güncel (2003) ÇD Araştırmasının daha genç anneleri, 1975 yılı ÇD Araştırmasının anne örneklemini ile yaş bakımından eşleşmektedir, dolayısıyla bu iki grup arasında karşılaştırmalar

yapılacaktır. 1975 araştırmasındaki annelerin ortalama yaşı 28; 2003'teki daha genç annelerin yaşı ise 31'dir. İkinci olarak, bulgular, toplumsal tabakaların etkisi açısından üç grubun (kentli yüksek/orta SES, kentli düşük SES, ve kırsal) karşılaştırılmasıyla; ve kuşaklar açısından dört grubun (büyükanneler, daha ileri yaştaki anneler, daha genç anneler ve ergenler) karşılaştırılmasıyla detaylı olarak tanımlanacaktır.

1975 - 2003 Karşılaştırması

Çocuk İsteme Nedenleri. ÇD'ye ilişkin temel değerlendirme, katılımcılardan çocuk isteme nedenlerine atfettikleri önemin sorulması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Tablo 1, her bir ÇD'nin betimleyici özelliklerini 1975'te anneler, 2003'te ise genç anneler ile sunmaktadır. Sayılar, katılımcıların 3'lü skala üzerinde her bir nedene atfettikleri öneme işaret etmektedir.

1975 araştırmasının sayıları ile yapılan karşılaştırmalar, 12 nedenden 10'unun 1975'teki ve 2003'teki anneler arasında anlamlı düzeyde farklı olduğunu göstermektedir. Bunlardan, ekonomik/faydacıl değerler ve "bir erkek evlada sahip olmak" 2003'te 1975'tekine göre daha az önem taşıırken, psikolojik değerler 2003'te belirgin biçimde daha önemlidir.

Cinsiyet Tercihi. Katılımcılara cinsiyet tercihinin öğrenmek amacıyla ayrı bir soru sorulmuştur. Cinsiyet tercihi belirtmeyen katılımcılara, sonrasında "Evet, ama eğer bir çocuğunuz olsaydı ne olmasını isterdiniz?" şeklindeki zorunlu seçim formatıyla sondaj yapılmıştır. 1975 ÇD Araştırmasında zorunlu seçim tekniği kullanılarak bütün örneklem içerisinde yüzde 84 oranında erkek, yüzde 16 oranında ise kız tercihi bulunmuştur. Kadınlar arasında erkek tercihi yüzde 75 iken, kız tercihi yüzde 25'tir. 2003'te sadece kentli katılımcılara sondaj yapılmıştır. Daha genç olan kentli annelerin yüzde 41.1'i erkek çocuk tercih ederken, yüzde 58.9'u kız çocuk tercih etmiştir. Bu durum, zaman içerisinde ortaya çıkan belirgin bir tezatlık oluşturmuştur. Örneklem içerisindeki farklılıkların da ötesinde, bu tezatlığın 30 yıl içerisinde meydana gelen önemli dönüşümlerden kaynaklanmış olması muhtemeldir.

TABLO 1
Çocuk İsteme Nedenleri: Ortalamalar, Standart Sapmalar ve Karşılaştırmalar^a

Nedenler	1975		2003	
	Anneler	Genç anneler	t(df)	
Çocukların büyüdüğünü görmenin verdiği haz	2.08 (.87)	2.95 (.25)	34.96***	(1,701.17)
Etrafında küçük çocukların olmasının verdiği mutluluk	2.02 (.88)	2.94 (.30)	34.00***	(1,357.81)
Seveceği ve kollayacağı birisinin olması	1.95 (.87)	2.64 (.67)	15.74***	(498.39)
Soyadını devam ettirmek	1.98 (.91)	1.89 (.94)	-1.69	(410.80)
Eşleri yakınlaştırmak	2.08 (.92)	1.91 (.95)	-2.90**	(412.29)
Yaşlandığınızda çocuklar yardımcı olabilirler	2.07 (.92)	1.84 (.91)	-4.03***	(2,064)
Bir kız çocuğa/ bir tane daha kız çocuğa sahip olmak	1.72 (.86)	1.82 (.92)	1.71	(404.06)
İşte başarılı olmak için daha fazla neden	1.52 (.78)	1.81 (.93)	5.24***	(384.24)
Çocuk/çocuklar için arkadaşı	1.91 (.82)	2.14 (.89)	4.30***	(398.26)
Bir erkek çocuğa/ bir tane daha erkek çocuğa sahip olmak	1.94 (.91)	1.60 (.84)	-6.42***	(440.97)
Çocuk evin içinde yardımcı olur	1.86 (.90)	1.52 (.81)	-6.81***	(448.78)
Aileye ekonomik olarak yardımcı olmak	1.79 (.89)	1.46 (.79)	-6.66***	(445.81)

Not: ^a Üçlü ölçeğe kaydedilmiş 2003 rakamları

** $p < .01$, *** $p < .001$

(Yetişkin) Çocuklardan Yardım Beklentisi. Aile yaşam döngüsü üzerinden kuşaklararası bağımlılıkları anlamak için katılımcılara, yetişkin erkek ve kız çocuklarından beklentileriyle ilgili birtakım sorular sorulmuştur. Bunlardan finansal/maddi yardımla ilgili olan üç soru 1975'teki araştırmada da kullanılmıştır. Tablo 2'de 1975'teki annelerin, güncel araştırmada ise daha genç annelerin bu üç beklentisinin karşılaştırması sunulmaktadır.

TABLO 2
1975 Araştırmasında Annelerin ve 2003 Araştırmasında Genç Annelerin Erkek ve Kız Çocuklarından Finansal/Maddi Yardım Beklentilerinin Karşılaştırması

		1975		2003		χ^2 (1)
		Hayır (%)	Evet (%)	Hayır (1 + 2) (%)	Evet (4 + 5) (%)	
Erkek çocuklar	Kardeşlere maddi destek	17.2	82.8	43.0	57.0	84.32***
	Ev işlerine yardım	41.2	58.8	73.8	26.2	89.67***
	Size maddi destek	11.0	89.0	68.8	31.2	475.30***
Kız çocuklar	Kardeşlere maddi destek	27.8	72.2	58.4	41.6	89.18***
	Ev işlerine yardım	7.1	92.9	35.6	64.4	178.96***
	Size maddi destek	23.5	76.5	75.0	25.0	267.40***

*** $p < .001$.

İlk araştırmada ikili "evet/hayır" cevap formatı kullanılmış; güncel araştırmada ise 5'li skaladaki 1 ve 2 ("hiç" ve "biraz") ve 4 ve 5 ("çok" ve "oldukça çok") yanıtları bunlara karşılık gelecek biçimde birleştirilmiştir. Kullanılan ölçek puanlarının farklı olması nedeniyle bu, yalnızca yaklaşık bir karşılaştırma olarak değerlendirilebilir. Yine de ki-kare analizleri, hem kendisi hem de kardeşleri için finansal/maddi

yardım bağlamındaki her üç beklentinin de 1975'e oranla günümüzde çok daha düşük olduğunu göstermektedir. Bu durum hem kız hem de erkek çocuklarla ilgili beklentiler için geçerlidir ve zaman içinde gerçekleşen çarpıcı bir değişimdir.

Çocuklarda İstenen Nitelikler. Kuşaklararası iletişimin ve ÇD'lerin anahtarı, ebeveynlik hedefleri olarak kavramlaştırılabilecek olan, annelerin çocuklarında görmek istedikleri niteliklerde yatmaktadır. 1975 rakamları "ebeveynlerin sözünü dinlemenin"nin ("iyi bir insan" olmakla beraber) en büyük öneme sahip olduğunu göstermiştir; annelerin yüzde 59'u bu niteliklerin herbirini önemli olarak değerlendirmiştir (Kağıtçıbaşı 1982a). Aksine 2003'te bu, büyükanneler hariç (bkz. Tablo 3), en az öneme sahip özelliklerden biri olmuştur. Bu durum, ebeveyn hedeflerindeki zaman içerisindeki önemli değişimi göstermektedir.

Mevcut, İstenen ve İdeal Çocuk Sayıları. Mevcut, istenen ve ideal çocuk sayıları doğurganlık davranışını anlamak ve öngörmek için araştırmalarda yaygın olarak kullanılan ölçütlerdir. Bunlardaki çeşitlilik, doğurganlığa ilişkin bilgi, tutum ve davranış ve bunlardaki değişimlere ışık tutmaktadır. Tablo 4, 2003'teki bu sayıları, toplumsal tabaka ve kuşağa göre bütün katılımcıları kapsayacak biçimde raporlamaktadır; 1975'teki araştırmadaki bunlara karşılık gelen sayılar da sunulmaktadır. 1975 araştırmasının anneleriyle, 2003 araştırmasının daha genç anneleri arasındaki karşılaştırma; mevcut, istenen ve ideal çocuk sayılarının çok büyük oranda düştüğünü göstermektedir.

Zaman içinde karşılaştırma için kullanılan aynı değişkenler, güncel (2003) araştırma dâhilinde de incelenecektir.

2003 ÇD Araştırmasında Toplumsal Tabaka ve Kuşağın Etkileri

Çocuk İsteme Nedenleri. Tablo 5, psikolojik ÇD, ekonomik/maddi/faydacıl ÇD, erkek çocuk tercihi, kız çocuk tercihi ve soyadının devam ettirilmesi üzerindeki 3 (toplumsal tabaka) x 4 (kuşak) ANOVA'nın betimsel analizlerini göstermektedir. Psikolojik ÇD açısından, kentli yüksek SES grubu kırsal gruba göre bunu daha az önemli olarak değerlendirmiştir; kentli düşük SES grubunun ise bu iki gruptan farkı yoktur, $F(2, 1001)=7.20, p=.001, \eta^2=.01$. Bütün olarak bakıldığında, psikolojik ÇD ergenlere kıyasla anne ve büyükanneler için $F(3, 1001)=10.09, p<.001, \eta^2=.03$ daha önemlidir. Yine de, 5'li skala üzerinden bütün ortalamalar 4'ten büyük olduğundan, bütün grupların psikolojik ÇD'yi yüksek düzeyde önemli olarak değerlendirildiğini belirtmek gerekmektedir.

TABLO 3
Kuşak ve Toplumsal Tabakaya Göre Çocukta İstenen Nitelikler (Ortalamalar ve Standart Sapmalar)

		<i>Genç anneler</i>	<i>Daha ileri yaştaki anneler</i>	<i>Büyükanneler</i>	<i>Toplam</i>
Ebeveynlerin sözünü dinleme (itaatkar)	Kentli yüksek	4.15 (.60)	4.03 (.62)	4.58 (.55)	4.16 (.63) ^a
	Kentli düşük	4.79 (.44)	4.77 (.49)	4.93 (.25)	4.80 (.44) ^b
	Kırsal	4.76 (.52)	4.78 (.64)	4.53 (.80)	4.74 (.63) ^b
	Toplam	4.56 (.60) ^a	4.53 (.69) ^a	4.67 (.61) ^a	4.56 (.64)
Bağımsızlık ve kendine güven	Kentli yüksek	4.75 (.49)	4.73 (.45)	4.61 (.49)	4.72 (.48) ^a
	Kentli düşük	4.47 (.84)	4.48 (.73)	4.10 (1.24)	4.43 (.86) ^b
	Kırsal	4.46 (.94)	4.57 (.77)	3.91 (1.28)	4.43 (.94) ^b
	Toplam	4.56 (.78) ^a	4.59 (.68) ^a	4.22 (1.08) ^b	4.53 (.80)
Diğerleri arasında popüler olma	Kentli yüksek	4.40 (.61)	4.38 (.66)	4.56 (.56)	4.41 (.63) ^a
	Kentli düşük	4.62 (.65)	4.62 (.60)	4.87 (.35)	4.65 (.60) ^b
	Kırsal	4.74 (.55)	4.68 (.67)	4.47 (1.08)	4.68 (.70) ^b
	Toplam	4.58 (.62)	4.56 (.65) ^a	4.62 (.74) ^a	4.58 (.65) ^a
Okulda başarılı olma	Kentli yüksek	4.43 (.57)	4.34 (.71)	4.64 (.49)	4.42 (.63) ^a
	Kentli düşük	4.84 (.39)	4.87 (.34)	4.83 (.38)	4.85 (.37) ^b
	Kırsal	4.94 (.25)	4.81 (.69)	4.48 (.87)	4.82 (.60) ^b
	Toplam	4.73 (.48) ^a	4.67 (.65) ^a	4.65 (.62) ^a	4.69 (.58)
İyi bir insan olmak	Kentli yüksek	4.93 (.29)	4.89 (.31)	4.83 (.38)	4.90 (.31) ^a
	Kentli düşük	4.88 (.36)	4.93 (.26)	5.00 (.00)	4.92 (.29) ^a
	Kırsal	4.93 (.26)	4.91 (.29)	4.81 (.47)	4.90 (.31) ^a
	Toplam	4.91 (.31) ^a	4.91 (.29) ^a	4.88 (.36) ^a	4.91 (.31)

Not: Sayılar, 5'li skala üzerindedir. *F* değerleri ve eta kareler metin içinde verilmiştir. Satır toplamları toplumsal tabakayı; sütun toplamları kuşağı gösterir. Her bir satır ve sütun toplamı içerisinde bir harf üstsimgesini paylaşmayan ortalamalar farklılaşmaktadır ($p < .05$).

Maddi/faydacı ÇD'nin en önemli olarak değerlendirildiği grup, kırsal gruptur; bunu, kentli düşük SES grubu takip etmiştir; kentli yüksek SES grubu ise bunu en az önemli olarak değerlendirmiştir, $F(2, 1003)=151.26, p<.001, \eta^2= .23$. Büyükanneler maddi/faydacı ÇD'yi hem anne hem de ergenlerden daha önemli olarak değerlendirmişlerdir $F(3, 1003) = 10.86, p < .001, \eta^2= .03$. Aynı örüntü, "soyadını devam ettirme"de $F(2, 1010) = 76.25, p < .001, \eta^2= .13$, toplumsal tabakanın etkisinde ve $F(3, 1010) = 7.71, p < .001, \eta^2= .02$, ve kuşağın etkisinde de geçerli olmaktadır. Ortak etkileşim, ergenlerde toplumsal tabakanın etkisinin

ortadan kalktığını göstermiştir, $F(6, 1010) = 3.06$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$.

Bütün olarak bakıldığında, her dört kuşak için de çocuk isteme nedenleri bağlamında, psikolojik nedenler en önemli, ekonomik/maddi/faydacıl nedenler en az öneme sahiptir. Diğer bir bulgu ise psikolojik ÇD'lerin diğerlerine kıyasla çok düşük bir varyansa sahip olduğudur.

TABLO 4
Kuşak ve Toplumsal Tabakaya Göre Mevcut, İstenen ve İdeal Çocuk Sayıları
(Ortalamalar, Standart Sapmalar ve Karşılaştırmalar)^d

Çocuk sayısı	1975		2003					
	Anneler	Toplumsal tabaka	Genç anneler	t (df)	Daha ileri yaşta ki anneler	Büyükanneler	Ergenler	Toplam
Mevcut	2.9 (1.82)	Kentli yüksek	1.67 (.81)	-16.24*** (306)	1.99 (1.00)	3.72 (2.47)	-	2.11 (1.43) ^a
		Kentli düşük	2.31 (1.58)		3.27 (1.72)	5.97 (2.36)		3.18 (2.09) ^c
		Kırsal	1.47 (.62)		2.67 (.93)	5.78 (1.70)		2.61 (1.68) ^b
		Toplam	1.83 (1.15) ^a		2.64 (1.36) ^b	5.08 (2.42) ^c		2.63 (1.81)
İstenen	3.1 (1.31)	Kentli yüksek	2.07 (.37)	-12.39*** (102)	2.05 (1.03)	-	1.95 (.68)	2.01 (.84) ^a
		Kentli düşük	2.56 (.84)		3.32 (1.76)		2.09 (1.28)	2.74 (1.58) ^c
		Kırsal	2.26 (.59)		2.69 (.94)		1.76 (.48)	2.28 (.85) ^b
		Toplam	2.30 (.65) ^b		2.68 (1.38) ^c		1.93 (.88) ^a	2.34 (1.17)
İdeal	2.6 (1.07)	Kentli yüksek	2.26 (.73)	- 6.33*** (303)	2.11 (.76)	2.36 (.72)	-	2.21 (.75) ^a
		Kentli düşük	2.36 (1.08)		2.57 (.90)	2.73 (.98)		2.49 (1.00) ^b
		Kırsal	2.24 (.72)		2.50 (.93)	2.73 (1.14)		2.43 (.90) ^b
		Total	2.29 (.86) ^a		2.40 (.89) ^{a,b}	2.59 (.96) ^b		2.38 (.89)

Not: ^d 1975 Araştırması ve 2003 Araştırması genç anneleri arasındaki t-test karşılaştırmaları. 2003 Araştırması grup karşılaştırmaları için F-değerleri ve eta kareler metin içinde verilmiştir. Satır toplamaları toplumsal tabakayı; sütun toplamaları kuşağı gösterir. Her bir satır ve sütun toplamı içerisinde bir harf üstsimgesini paylaşmayan ortalamalar farklılaşmaktadır ($p < .05$). *** $p < .001$.

TABLO 5
Kuşak ve Toplumsal Tabakaya Göre Çocuk İsteme Nedenleri (Ortalamalar ve Standart Sapmalar)

Nedenler	Toplumsal tabaka	Genç anneler	Daha ileri yaşta ki anneler	Büyük anneler	Ergenler	Toplam
Psikolojik ÇD	Kentli yüksek	4.25 (.65)	4.36 (.60)	4.24 (.54)	4.07 (.80)	4.23 (.68) ^a
	Kentli düşük	4.44 (.50)	4.33 (.49)	4.37 (.49)	4.15 (.71)	4.31 (.58) ^{a,b}
	Kırsal	4.53 (.44)	4.42 (.61)	4.54 (.75)	4.25 (.76)	4.41(.65) ^b
	Toplam	4.40 (.55) ^a	4.37 (.57) ^a	4.38 (.61) ^a	4.16 (.76) ^b	4.32 (.64)
Maddi/Faydacıl ÇD	Kentli yüksek	1.54 (.60)	1.59 (.61)	2.07 (.84)	1.90 (.74)	1.72 (.70) ^a
	Kentli düşük	2.41 (1.10)	2.40 (.94)	3.11 (.96)	2.47 (.88)	2.49 (.99) ^b
	Kırsal	2.99 (1.14)	3.15 (1.12)	3.56 (.79)	2.90 (1.05)	3.06 (1.09) ^c
	Toplam	2.28 (1.13) ^a	2.40 (1.12) ^a	2.88 (1.07) ^b	2.43 (.99) ^a	2.42 (1.09)
Erkek çocuğa sahip olmak	Kentli yüksek	1.78 (1.04)	1.91 (1.11)	2.50 (1.32)		1.94 (1.13) ^a
	Kentli düşük	2.52 (1.18)	2.48 (1.19)	3.20 (1.42)	-	2.59 (1.23) ^b
	Kırsal	2.67 (1.55)	2.89 (1.60)	3.47 (1.63)		2.88 (1.60) ^b
	Toplam	2.31 (1.32) ^a	2.44 (1.38) ^a	3.03 (1.50) ^b		2.47 (1.39)
Kız çocuğa sahip olmak	Kentli yüksek	2.23 (1.27)	2.50 (1.32)	2.83 (1.28)		2.43 (1.30) ^a
	Kentli düşük	2.89 (1.33)	3.03 (1.27)	2.77 (1.55)	-	2.93 (1.33) ^b
	Kırsal	2.92 (1.49)	2.86 (1.56)	2.50 (1.59)		2.84 (1.54) ^b
	Toplam	2.67 (1.40) ^a	2.80 (1.41) ^a	2.70 (1.46) ^a		2.73 (1.41)
Soyadını devam ettirmek	Kentli yüksek	1.82 (1.06)	2.06 (1.23)	2.83 (1.34)	2.64 (1.36)	2.24 (1.29) ^a
	Kentli düşük	3.12 (1.34)	3.26 (1.31)	3.73 (1.34)	3.02 (1.41)	3.19 (1.36) ^b
	Kırsal	3.55 (1.59)	3.72 (1.45)	4.19 (1.18)	3.50 (1.44)	3.65 (1.47) ^c
	Toplam	2.80 (1.52) ^a	3.03 (1.51) ^a	3.55 (1.40) ^b	3.07 (1.45) ^a	3.02 (1.50)

Not: Sayılar, 5'li skala üzerindedir. F değerleri ve eta kareler metin içinde verilmiştir. Satır toplamları toplumsal tabakayı; sütun toplamları kuşağı gösterir. Her bir satır ve sütun toplamı içerisinde bir harf üstsimgesini paylaşmayan ortalamalar farklılaşmaktadır ($p < .05$).

Yüksek ortalama değerleri ve düşük varyanslar, ekonomik/maddi/faydacıl/geleneksel ÇD'nin gruplar arasında değişkenlik gösterirken, psikolojik ÇD'nin bütün gruplarda önemli olduğuna işaret etmektedir.

Çocuk isteme nedenleri arasından erkek veya kız çocuk istemenin her ikisinin de en az önemli görüldüğü grup, kentli yüksek SES grubudur; bunu bunları eşit derecede önemli gören kentli düşük SES ve kırsal gruplar takip etmiştir, sırasıyla, $F(2, 706) = 25.16, p < .001, \eta^2 = .07$, $F(2, 703) = 3.37, p < .05, \eta^2 = .01$.

Bölgeler/toplumsal tabakalar arasındaki yüksek düzeyde farklılaşma, çocuk isteme nedeni olarak "erkek çocuk" ve "kız çocuk" tercihi ve "soyadını devam ettirme"de de görülmektedir. Bununla beraber büyükanneler, erkek çocuk sahibi olma konusunu, annelerden daha önemli olarak değerlendirirken, $F(2, 706) = 11.66, p < .001, \eta^2 = .03$, daha ileri yaşta ki anneler, daha genç anneler ve büyükanneler arasında kız çocuğa sahip olmanın önemi konusunda herhangi bir fark bulunmamaktadır $F(2, 703) = .59, ns, \eta^2 = .00$.

Tablo 6
Cinsiyet Tercih (%)

Toplumsal tabaka	Genç anneler		Daha ileri yaşta ki anneler		Büyükanneler		Ergenler	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Kentli yüksek	34.8	65.2	31.4	68.6	19.4	80.6	59.7	40.3
Kentli düşük	46.7	53.3	43.6	56.4	57.7	42.3	55.3	44.7
$\chi^2 (1)$	2.86		2.85		8.93**		.31	

** $p < .01$.

Cinsiyet Tercih. Daha ileri yaşta ki anne, daha genç anne ve büyükanne gruplarının her birinin yaklaşık olarak yüzde 30-35'i çocuklarının cinsiyetine dair bir tercih belirtmemişlerdir. Anneler, bunun tam tersinin görüldüğü kırsal bölgelerdeki daha ileri yaşta ki anneler haricinde, kız çocuğu erkek çocuktan çok daha fazla tercih etmişlerdir. Kentli yüksek SES grubuna dâhil olan büyükannelerin belirgin bir şekilde kız çocuğu erkek çocuca tercih etmeleri bakımından annelere benzemeleri, kentli düşük SES grubu arasında ise bunun tam tersinin söz konusu olması ve tüm gruplar arasında en düşük kız çocuk tercihi (sadece yüzde 6.9) ve en yüksek erkek çocuk tercihinin (yüzde 48.3) kırsal bölgelerdeki büyükanneler arasında görülmesi nedeniyle büyükanneler, birbirinden açıkça farklılaşmışlardır. Kentli ergenler de erkek çocuk tercih ettiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 6, zorunlu seçim sorusunun sorulmasının öncesinde ve sonrasında kentli katılımcılarca belirtilen cinsiyet tercihlerinin birleştirilmiş frekanslarını göstermektedir. Ki-kare analizleri, kentli yüksek ve düşük SES gruplarındaki anneler arasında benzer biçimde açık bir kız çocuk tercihi olduğunu göstermektedir. Bu farklılıklar, büyükanneler için daha da fazladır ve erkek çocuk tercihi, her iki kentli ergen grubu için benzer şekilde devam etmiştir.

(Yetişkin) Çocuklardan Yardım Beklentisi. Tablo 7'de farklı toplumsal tabakalara göre güncel araştırmadaki ergenlerin yetişkin erkek ve kız çocuklarından maddi/faydacıl ve maddi olmayan yardım beklentilerine ilişkin betimsel istatistikler sunulmaktadır. Daha ileri yaşta ki ve daha genç anneler arasında hiçbir fark olmadığını gösteren bir dizi ön analize dayanarak, bu iki grubu bir araya topladık. Her bir beklenti üzerinde, 2 (çocuğun cinsiyeti) x 3 (toplumsal tabaka) uygulanan karma desen bir ANOVA analizi dikkate değer sonuçlar ortaya koymuştur. Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri ile uyumlu olarak, kız çocuklarına oranla erkek çocuklardan hem kardeşleri hem de kendileri için daha fazla maddi yardım beklenmektedir, ilki için, $F(1, 588) = 49.83, p < .001, \eta^2 = .08$ ve ikincisi için, $F(1, 590) = 25.54, p < .001, \eta^2 = .04$. Diğer taraftan, son ikisi maddi olmayan beklentilerden olan ev işlerinde daha fazla yardım, yakın

yaşamaya devam etme ve duygusal destek sağlama konusunda erkeklere kıyasla kızlardan beklenti daha fazladır, sırasıyla $F(1, 591) = 322.66, p < .001, \eta^2 = .35, F(1, 591) = 68.29, p < .001, \eta^2 = .10,$ ve $F(1, 590) = 32.90, p < .001, \eta^2 = .05.$

TABLO 7
Toplumsal Tabakaya Göre Annelerin Erkek ve Kız Çocuklarından Yardım Beklentileri

		Toplumsal tabaka	Erkekler	Kızlar	Toplam
Maddi / Faydacı beklentiler	Kardeşlere maddi yardım	Kentli yüksek	2.41 (1.12)	2.27 (1.13)	2.34 (1.09) ^a
		Kentli düşük	3.44 (1.16)	2.97 (1.22)	3.21 (1.03) ^b
		Kırsal	3.78 (1.09)	3.52 (1.24)	3.65 (1.04) ^c
		Toplam	3.21 (1.27) ^a	2.93 (1.30) ^b	3.07 (1.18)
	Ev işlerine yardım	Kentli yüksek	2.23 (.92)	2.72 (1.03)	2.48 (.85) ^a
		Kentli düşük	2.48 (1.20)	3.56 (1.15)	3.02 (.98) ^b
		Kırsal	2.93 (1.30)	3.96 (1.07)	3.44 (1.01) ^c
		Toplam	2.55 (1.19) ^a	3.42 (1.20) ^b	2.98 (1.03)
	Size maddi destek	Kentli yüksek	1.64 (.85)	1.64 (.89)	1.64 (.83) ^a
		Kentli düşük	2.90 (1.19)	2.64 (1.27)	2.77 (1.10) ^b
		Kırsal	3.34 (1.27)	3.00 (1.27)	3.17 (1.19) ^c
		Toplam	2.64 (1.33) ^a	2.44 (1.32) ^b	2.54 (1.23)
	Küçük kardeşlerin bakımında size yardım eder	Kentli yüksek	3.21 (1.12)	3.16 (1.11)	3.19 (1.06) ^a
		Kentli düşük	3.93 (1.02)	3.83 (1.05)	3.88 (.92) ^b
		Kırsal	4.17 (1.02)	4.21 (.95)	4.19 (.85) ^c
		Toplam	3.77 (1.13) ^a	3.74 (1.12) ^a	3.76 (1.03)
Yaşlandığınızda size bakar	Kentli yüksek	2.69 (1.12)	2.79 (1.16)	2.74 (1.10) ^a	
	Kentli düşük	3.85 (1.18)	3.86 (1.15)	3.85 (1.10) ^b	
	Kırsal	4.22 (1.04)	4.25 (1.06)	4.24 (.96) ^c	
	Toplam	3.59 (1.29) ^a	3.64 (1.28) ^a	3.62 (1.23)	
Maddi olmayan beklentiler	Size yakın yaşamaya devam eder	Kentli yüksek	2.44 (1.12)	2.90 (1.17)	2.67 (1.06) ^a
		Kentli düşük	3.21 (1.18)	3.60 (1.16)	3.41 (1.04) ^b
		Kırsal	3.55 (1.25)	3.80 (1.22)	3.67 (1.06) ^c
		Toplam	3.07 (1.27) ^a	3.44 (1.24) ^b	3.25 (1.13)
	Size duygusal destek sağlar	Kentli yüksek	3.62 (1.03)	3.79 (1.05)	3.71 (1.00) ^a
		Kentli düşük	4.04 (.99)	4.23 (.94)	4.13 (.87) ^b
		Kırsal	4.47 (.78)	4.59 (.70)	4.53 (.69) ^c
		Toplam	4.05 (1.00) ^a	4.21 (.97) ^b	4.13 (.92)

Not: Sayılar 5'li skala üzerindedir. *F*-değerleri ve eta kareler metin içinde verilmiştir. Satır toplamları toplumsal tabakayı; sütun toplamları çocuğun cinsiyetini gösterir. Her bir satır ve sütun toplamı içerisinde bir harf üstsimgesini paylaşmayan ortalamalar farklılaşmaktadırlar ($p < .05$).

Küçük kardeşlere bakma konusunda anneye yardım edilmesi $F(1, 586) = .90$, ns , $\eta^2 = .00$, ve yaşlandığında kendilerine bakılması $F(1, 588) = 2.30$, ns , $\eta^2 = .00$ erkek ve kız çocuklarından eşit derecede beklenmektedir.

Toplumsal tabakaya ilişkin genel örüntü, kentli yüksek SES grubundaki annelerin çocuklarından beklentisinin en az olan grup olduğu, bunu kentli düşük SES grubunun takip ettiği; kırsal bölgelerdeki annelerin çocuklarından en fazla beklentisi olan grup olduğu yönünde olmuştur, "kardeşlere maddi destek" için, $F(2, 588) = 78.85$, $p < .001$, $\eta^2 = .21$ "ev işlerine yardım" için, $F(2, 591) = 51.11$, $p < .001$, $\eta^2 = .15$ "size maddi yardım" için, $F(2, 590) = 112.12$, $p < .001$, $\eta^2 = .28$ "küçük kardeşlere bakmada size yardım" için, $F(2, 586) = 57.38$, $p < .001$, $\eta^2 = .16$ "yaşlandığınızda size bakması" için, $F(2, 588) = 106.95$, $p < .001$, $\eta^2 = .27$ "size yakın yaşamaya devam etmesi" için, $F(2, 591) = 48.20$, $p < .001$, $\eta^2 = .14$ ve "size duygusal destek olması" için $F(2, 590) = 45.38$, $p < .001$, $\eta^2 = .13$.

Bulgulara ilişkin bu genel örüntü, 3 belirgin cinsiyet x toplumsal tabaka etkileşimi ile değerlendirilmiştir. Kentli yüksek SES grubundaki annelerin erkek ve kız çocuklardan yardım beklentisi düşük düzeyde farklılaşmış; erkek ve kız çocuklarından beklentilerdeki farklılık, kentli düşük SES grubundaki ve kırsal kesimdeki gruplarda ise artış göstermiştir, "küçük kardeşlere maddi destek" için, $F(2, 588) = 5.50$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$ "size maddi destek" için, $F(2, 590) = 6.62$, $p = .001$, $\eta^2 = .02$ ve "ev işlerine yardım" için $F(2, 591) = 15.24$, $p < .001$, $\eta^2 = .05$

Çocuklarda İstenen Nitelikler. Anneler, çocuklarında istedikleri nitelikler bakımından çok büyük benzerlik göstermiş, istenen bütün bu niteliklere önem atfetmişlerdir (ortalamalar 5 üzerinden 4.03 ile 5.0 arasındadır) (bkz. Tablo 3). İyi bir insan olmak (gruplar arasında çok düşük bir farklılıkla) en büyük öneme sahip olan çocukta istenen niteliktir; bunu, okulda başarı, daha sonra da yaklaşık olarak aynı derecede istenen nitelikler olan popüler olma, ebeveynlerin sözünü dinleme (itaatkâr olma), ve bağımsız olma takip etmiştir.

İstenen her bir nitelik için 3 (toplumsal tabaka) x 4 (kuşak) ANOVA sonuçları, çocuklarında görmek istedikleri nitelikler açısından kentli düşük SES ve kırsal gruplar arasında benzer, kentli yüksek SES grubunda ise farklıdır. İlk iki grup kentli yüksek SES grubuna göre, ebeveynlerin sözünü dinlemeyi (itaatkârlık), popülerliği ve okulda başarıyı daha kuvvetli bir biçimde, sırasıyla $F(2, 706) = 52.15$, $p < .001$, $\eta^2 = .13$, $F(2, 706) = 7.97$, $p < .001$, $\eta^2 = .02$, v $F(2, 702) = 24.09$, $p < .001$, $\eta^2 = .06$, ve bağımsız olma/kendine güveni ise daha az kuvvetli bir biçimde onaylamışlardır $F(2, 706) = 14.17$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$. Kuşaklar arasındaki ortak örüntü, daha genç anneler, daha ileri yaştaki anneler ve büyükannelerin çocuktan, bağımsız olma dışında, bütün nitelikleri aynı derecede istemeleridir. F -değerleri şöyledir: ebeveynlerin sözünü dinleme için $F(2, 706) =$

2.86, *ns*, $\eta^2 = .01$; popüler olma için $F(2, 706) = .49$, *ns*, $\eta^2 = .00$; okulda başarı için $F(2, 702) = 1.56$, *ns*, $\eta^2 = .00$ ve çocuğun iyi bir insan olması için $F(2, 705) = .39$, *ns*, $\eta^2 = .00$. Bununla beraber, kentli düşük SES grubundaki büyükanneler kırsal bölgedeki gruplara göre itaat etmeye daha fazla vurgu yapmışlardır, $F(4, 706) = 6.61$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$. Bağımsız olma ise daha genç ve daha ileri yaştaki anneler tarafından büyükannelere kıyasla daha fazla istenen bir nitelik olmuştur, $F(2, 706) = 9.82$, $p < .001$, $\eta^2 = .03$.

Mevcut, İstenen ve İdeal Çocuk Sayısı. Kentli düşük SES grubundaki annelerin ve büyükannelerin kırsal altyapıları, sahip oldukları yüksek çocuk sayısında kendini göstermektedir ve bu sayı kırsal gruptakinden bile daha yüksektir (bkz. Tablo 4). Aslında kentli düşük SES grubunun kırsal gruba kıyasla daha yüksek mevcut ve istenen çocuk sayısına sahip olması ve kentli yüksek SES grubunda ise bu sayıların en düşük olması, genel örüntüyü yansıtmaktadır sırasıyla, $F(2, 706) = 47.66$, $p < .001$, $\eta^2 = .12$, and $F(2, 648) = 15.08$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$. Mevcut çocuk sayısı bağlamında kentli yüksek SES grubu ile diğer iki toplumsal tabakadaki büyükanneler arasında, iki çocuk farkı dikkat çekicidir.

İki çocuk ideali annelerin, özellikle de daha genç annelerin cevaplarında yaygındır ($M = 2.30$, $SD = .65$ istenen olarak, ve $M = 2.29$, $SD = .86$ ideal olarak). Ergenler de iki çocuk idealini güçlü bir şekilde desteklemişlerdir; "istenen" çocuk sayısı, en düşük ergenler arasında bulunmuş ($M = 1.93$, $SD = .88$), bunu daha genç anneler takip etmiştir $F(2, 648) = 34.23$, $p < .001$, $\eta^2 = .10$. Gerçekte sahip oldukları yüksek çocuk sayılarının ($M = 5.08$, $SD = 2.42$) etkileyici bir faktör olarak görüldüğü büyükanneler arasında, ideal çocuk sayısı daha da fazladır. Daha genç annelerin ideal çocuk sayıları en düşük iken, daha ileri yaştaki annelerin ideal çocuk sayısı bu ikisinin ortasında yer almaktadır, $F(2, 697) = 5.09$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$. Kentli düşük SES grubundaki ve kırsal bölgelerdeki annelerin, kentli yüksek SES grubundaki annelerinkinden daha yüksek olan ideal çocuk sayıları ise birbirine yakındır $F(2, 697) = 6.42$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$.

TARTIŞMA VE SONUÇLAR

2003 Türkiye ÇD Araştırması, değişik kuşaklardan katılımcıların çocuklara attığı değerleri anlama adına önemli katkılar sağlamaktadır. Böylece araştırma, aile ve toplumun önemli birçok yönüne, bunlardaki çeşitliliklere ve 30 yıl önce toplanmış, eşleşen bulgularla karşılaştırıldığında zaman içinde meydana gelen değişimlere ışık tutmaktadır. Zamanla meydana gelen en dikkate değer değişim, çocuğun psikolojik değerindeki belirgin yükseliş ve bununla uyumlu olarak yaşlılık güvencesi değerini de içine alan, çocuğun faydacıl/ekonomik

değerindeki düşüştür. Genel olarak son otuz yıldaki ekonomik büyüme ve özel olarak da örneklemin refah düzeyinin yükselmiş olması son derece önemlidir. Aynı düzeyde önemli bir biçimde, eğitim seviyeleri de buna bağlı olarak artmıştır. 1975'teki ulusal araştırmada annelerin ortalama okulda kalma süresi 3 yıl iken, güncel araştırmada daha genç annelerin (bütün tabakalar dikkate alındığında) okulda kalma süresi 9.5 yıldır. Daha genç anneler, daha ileri yaştaki anneler ve büyükannelerin eğitim seviyesindeki farklılıklar, eğitim seviyesindeki kuşaksal olarak belirgin artışı da yansıtmaktadır.

Kentli düşük gelir grupları için de geçerli olduğu üzere, kırsaldan kentsel yaşam tarzına doğru gerçekleşen değişimleri yansıtacak bir biçimde, örneklemin üçte ikisinden fazlası kentlidir. Kentsel yaşam tarzları, özellikle iyi eğitilmiş ebeveynler için yetişkin çocuklar dışında, yaşlılık güvencesi kaynaklarını da (sosyal güvence avantajları ve emeklilik maaşı gibi) beraberinde getirmektedir. Ayrıca çocuklar çalışmaktan ziyade daha uzun yıllar okulda kalmakta, bu nedenle de bağımlılık yaşları uzamaktadır. Bu nesnel koşullar, çocukların ekonomik/faydacı değerlerindeki düşüşe paralel olarak maddi katkılarını daha az önemli hale getirmektedir.

Çocuk sahibi olmak isteme konusunda maddi/ekonomik/faydacı nedenlere yüklenen önemle ilgili olarak toplumsal tabakalar arasındaki bu ayrımlar, yaşam tarzlarında ve buna bağlı olarak da değerlerde ortaya çıkan çeşitliliği yansıtmaktadır. Özellikle, kırsal ve en düşük refah seviyesindeki kentli gruplar arasında bu ÇD'lerin daha da önemli olması, çocukların hem gençken hem de yetişkin olduklarında aile bütçesine yaptıkları fiili katkının daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Bununla beraber, psikolojik ÇD'nin kuşaklar ve toplumsal tabakalar arasında yüksek olduğu da dikkate alınmalıdır. Nitekim çocuğun genel olarak değeri düşmemektedir; sosyoekonomik gelişmeyle düşen çocuğun faydacı değeridir. Esasında, 1975 rakamlarıyla karşılaştırıldığında, faydacı ÇD düştükçe, psikolojik ÇD zamanla yükselmiştir. Benzer şekilde çocuklardan maddi destek beklentisi 2003'te, 1975'te olduğundan kesinlikle daha düşüktür. Bu nedenle, kuşaklararası bağımlılıklar anlamında, sosyoekonomik gelişmeyle düşen psikolojik (duygusal) değil, maddi bağımlılıktır. Psikolojik bağımlılık aksine, 2003'teki psikolojik ÇD'lerde daha güçlü bir biçimde yansıtılmış olduğu üzere, artmıştır. Bu bulgu, Kağıtçıbaşı'nın (1990, 1996a) psikolojik bağımlılığa dayanan aile modelini destekler niteliktedir.

Çocuklardan belirli yardım beklentileri ve özellikle çocuklardan gelen maddi ve maddi olmayan yardım arasındaki ayrımlar, değişen kuşaklararası ilişkilerle ilgili yukarıdaki bulguları daha da güçlendirmiştir. Açıkça, hem hane halkıyla ilgili hem de yaşlılıkta maddi destek konusunda çocuklardan çok daha az

maddi yarar beklenmektedir; bu örüntü, artan sosyoekonomik statü ile beraber daha da dikkat çekici hale gelmektedir. Geleneksel olarak, böylesi faydacıl beklentiler, burada da bulguları üzere, daha ziyade erkek çocuğa odaklanmaktadır. Bu nedenle, çocuklara ilişkin cinsiyet tercihi üzerindeki zayıflayan bu örüntünün önemli sonuçları bulunmaktadır. Aslında cinsiyet tercihinin zaman içerisindeki değişimi, gerçekten dikkate değerdir. 1975'teki ulusal kadın örnekleme ile karşılaştırıldığında, düşük SES grubundaki büyükanneler hariç, 2003'teki kent örnekleme, açık bir tezat oluşturmaktadır. Otuz yıllık değişim ve kuşaklararasıdaki farklılıklar yukarıda tartışılan diğer farklılıkları anlatmakta ve onlarla uyum içinde bulunmaktadır. Erkek çocuk tercihi ataerkil aile yapısı ile ve ebeveynlerin, özellikle de annelerin, yetişkin erkek çocuklarına maddi bağımlılıklarıyla yakın ilişki içindedir. Bunun nedeni, haneye gelir getiren kişilerin esas olarak erkekler olmasıdır. Bununla beraber, 2003'te çocuklardan maddi beklentilerin çok daha düşük ve çocuğun ekonomik/faydacıl değerlerinin daha zayıf olması göz önünde tutulduğunda erkek çocuklara daha az gereksinim duyulması gayet doğaldır. Bu da Kağıtçıbaşı'nın aile değişim modeli (1990, 1996a) ile uyumludur.

Buna karşın, kuşaklararası duygusal yakınlığı yansıttığı üzere, psikolojik gereksinim ve değerler çok önemli hale gelmiştir ve bunlar daha ziyade kız çocukları tarafından yerine getirilme eğilimindedirler. Özellikle kentsel yerleşimlerde zayıflayan ataerkil ve atayersel aile örüntüleri ile bu eğilim daha da güçlenmiştir. Bu bağlamda, Ataca (1992) ve Ataca ve Sunar (1999)'ın Türkiye'deki orta sınıf kentli kadınlar ile yaptıkları araştırmalarında, psikolojik ÇD'nin daha yaygın olduğu ve çocuklardan daha az maddi destek beklendiği sonucuna ulaşılmıştır. Yaşlılık güvencesi ÇD'si finansal katkıdan ziyade bakım anlamında, hala önemlidir. Bu doğrultuda, kız çocuk tercihi erkek çocuk tercihinden daha önemlidir. Güncel araştırmada, yüksek SES grubundaki büyükannelerin aşırı derecedeki kız çocuk tercihi, onların erkek çocuklarına kıyasla yetişkin kız çocuklarıyla dikkat çekici biçimde daha yakın olduklarına dair mevcut deneyimlerini yansıtabilecek özelliktedir. Bu bağlamda, ergenlerin erkek çocuk tercihi bir tutarsızlıktır. Ergenlerin kişisel deneyim eksikliği nedeniyle yanıtlarında geleneksel toplumsal normları yansıtmaya eğiliminde oldukları yorumunu yapabiliriz.

Çocuklarda istenen nitelikler ebeveynlerin değerleri ve hedeflerine ışık tutmaktadır. "Ebeveynlerin sözünü dinleme" 1975'te çok önemli bir hedefti ve bugün kentli yüksek düzey gruplara göre kentli düşük düzey ve kırsal gruplar arasında daha büyük önem taşımaktadır. Kentli düşük SES grubundaki büyükannelerin buna, kırsal bölgedeki büyükannelerden daha fazla vurgu

yapması, kentsel yerleşimin onlara daha yabancı gelmesinden kaynaklanıyor olabilir. Bağımsızlık/kendine güven,1975'te hiç vurgulanmamıştı. Güncel araştırmada ise bu, özellikle de kentli yüksek SES grubu için, çocukta istenen bir nitelik olarak ortaya çıkmaktadır. Kağıtçıbaşı'nın aile değişim modelinde öngörüldüğü gibi (1990, 1996a), ebeveyn yönelimlerdeki bu değişim değişen yaşam tarzlarıyla birlikte çocuk yetiştirmede özerkliğin ortaya çıkışını yansıtmaktadır. Bununla birlikte bütün bu çocuk niteliklerinin, hatta "ebeveynlerin sözünü dinleme" ve "bağımsızlık ve kendine güven" gibi birbiriyle çelişen niteliklerin bile, katılımcılar tarafından güçlü bir şekilde kabul gördüğünü dikkate almak gerekir. Bu kombinasyon esasında, çocuk yetiştirmede "denetim" ve "özerklik" yönelimlerinin bağdaşabilirliğine işaret etmektedir, nitekim bu Kağıtçıbaşı'nın ailenin duygusal (psikolojik) bağımlılığı modelini destekleyen bir bulgudur.

Çocuk sayılarına gelince, Türkiye demografik bir değişimden geçmektedir. İki çocuk normu, yerleşmiş ve kabul görmüş ve özellikle daha genç annelerin ve ergenlerin cevaplarında dikkat çekmiştir. Mevcut, istenen ve ideal sayılar 1975'e kıyasla 2003'te daha düşüktür. Kentli düşük gelir grubunun, kırsal grupla kıyaslandığında beklenmedik bir şekilde daha yüksek mevcut, istenen ve ideal çocuk sayısı belirtmesinin nedeni kısmen kentli düşük gelir grubunun kırsaldan geliyor olması olabilir. Kentsel alanlarda yoksulların da ulaşabildiği bebek ve çocuk ölümlerini azaltan daha iyi kamusal sağlık olanakları bir diğer faktör olabilir. İstlenen ve ideal sayılar, mevcut çocuk sayılarından etkilenmiştir zira hem bütün bunların altında aynı motivasyon yatmaktadır hem de annelerin bir kısmı, böyle bir dileğin gerçekleşebileceğine dair batıl bir korku nedeniyle, daha az sayıda çocuk sahibi olmayı istediklerini söylemekte ya da daha az sayıda çocuğun daha iyi olduğunu söylemekte zorluk çekmiş olabilirler.

Sonuç olarak, ilk ÇD Araştırmasından üretilen Kağıtçıbaşı'nın aile değişim modeli (1990, 1996a) güncel ÇD Araştırması ile de desteklenmiştir. Burada gördüğümüz şey, otuz yıl içerisinde tam bağımlı bir modelden, psikolojik bağımlılık modeline geçilmiş olduğudur. Ayrıca kuşaklararası olduğu gibi kırsal, kentli düşük SES gurubundakiler ve kentli orta ve yüksek SES gurubundakiler arasında da, bu model tarafından ortaya konmuş olan sistematik çeşitliliği görmekteyiz. Birtakım görüşme soruları, kentli yüksek-orta SES gurubunun kendisini, kırsal kökenleri de göz önünde tutulduğunda düşük eğitimleri ve gelirleri açısından birbirlerine benzeyen kentli düşük SES gurubundakilerden ve kırsal gruplardan ayırdığını göstermektedir. Bu özellikle, çocuk isteme nedenleri, çocukta istenen nitelikler, daha ileri yaştaki annelerin çocuklarından maddi beklentileri ve ideal çocuk sayılarında dikkat çekicidir. Yine

de değişime dair örüntü açıkça ortadadır. Özellikle, Kağıtçıbaşı'nın duygusal bağımlı aile modelinin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Model, düşük doğurganlık, artan psikolojik ÇD, azalan erkek çocuk tercihi, ebeveynlikte hem denetim hem de özerklik yönelimi ve duygusal bağımlılık gibi özellikleri içermektedir (Kağıtçıbaşı, 1996a, p. 88). Beklenildiği gibi bütün bunlar, kentli/yüksek SES/daha genç kuşak gruplarında daha dikkat çekici olmak üzere, güncel araştırmada da ulaşılmış bulgulardır.

2003 ÇD Araştırması, Türk ailesinin günümüz dinamiklerini ve kuşaklararası ilişkileri daha fazla anlama imkânı sağlamaktadır. Kuşaklar ve toplumsal tabaklar ve bunların çok sayıdaki etkileşimleri arasındaki ortak yönlerle beraber farklılıklar, karmaşık ama yine de sistematik örüntüleri ortaya koyan gerçekliklere işaret etmektedir. Toplumsal değişimi anlamada otuz yıl üzerine yapılan karşılaştırmalar özellikle yararlı olmuştur.

Kaynakça

- AGHAJANIAN, A. (1988). The value of children in rural and urban Iran: A pilot study. *Journal of Comparative Family Studies*, 19, 85–97.
- ATACA, B. (1992). An investigation of variance in fertility due to sex-related differentiation in child-rearing practices. Unpublished master's thesis, Bogazici University, Istanbul, Turkey.
- ATACA, B., & SUNAR, D. (1999). Continuity and change in Turkish urban family life. *Psychology and Developing Societies*, 11, 77–90.
- BULATAO, R.A. (1979a). On the nature of the transition in the value of children. *Papers of the East-West Population Institute* (No. 60-A). Honolulu, HI: EastWest Center.
- BULATAO, R.A. (1979b). Further evidence of the transition in the value of children. *Papers of the East-West Population Institute* (No. 60-B). Honolulu, HI: EastWest Center.
- DARROCH, R.K., MEYER P.A., & SINGARIMBUN, M. (1981). *Two are not enough: The value of children to Javanese and Sudanese parents* (No. 60-D). Honolulu, HI: East-West Population Institute.
- DEKOVIC, M., PELS, T., & MODEL, S. (in press). *Unity and diversity in child rearing: Family life in a multicultural society*. London: Mellen Press.
- DUBEN, A. (1982). The significance of family and kinship in urban Turkey. In C. Kağıtçıbaşı (Ed.), *Sex roles, family and community in Turkey* (pp. 73–99). Bloomington, IN: Indiana University Press.

- ERELCİN, F.G. (1988). Collectivistic norms in Turkey: Tendency to give and receive support. Unpublished master's thesis, Bogazici University, Istanbul, Turkey.
- FAWCETT, J.T. (Ed.) (1972). *The satisfactions and costs of children: Theories, concepts, methods*. Honolulu, HI: East-West Center.
- FAWCETT, J.T. (1983). Perceptions of the value of children: Satisfactions and costs. In R. Bulatao, R.D. Lee, P.E. Hollerbach, & J. Bongaarts (Eds.), *Determinants of fertility in developing countries* (Vol. 1, pp. 347–369). Washington, DC: National Academy Press.
- HOFFMAN, L.W. (1987). The value of children to parents and child rearing patterns. In C. Kağitçibaşı (Ed.), *Growth and progress in cross-cultural psychology* (pp. 159–170). Lisse, The Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- HOFFMAN, L.W., & HOFFMAN, M.L. (1973). The value of children to parents. In J.T. Fawcett (Ed.), *Psychological perspectives on education* (pp. 19–76). New York: Basic Books.
- HOLLOS, M., & LARSEN, U. (1997). From lineage to conjugality: The social context of fertility decisions among the pare of Northern Tanzania. *Social Science and Medicine*, 45, 361–372.
- IMAMOGLU, E.O. (1987). An interdependence model of human development. In C. Kağitçibaşı (Ed.), *Growth and progress in cross-cultural psychology* (pp. 138–145). Lisse, The Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- JOSE, P.E., HUNTSINGER, C.S., HUNTSINGER, P.R., & LIAW, F-R. (2000). Parental values and practices relevant to young children's social development in Taiwan and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 677–702.
- KAĞITÇIBAŞI, C. (1982a). *The changing value of children in Turkey* (No. 60-E). Honolulu, HI: East-West Center.
- KAĞITÇIBAŞI, C. (1982b). Old age security value of children and socioeconomic development: Cross-national evidence. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 13, 29–42.
- KAĞITÇIBAŞI, C. (1990). Family and socialization in cross-cultural perspective: A model of change. In J. Berman (Ed.), *Cross-cultural perspectives: Nebraska symposium on motivation, 1989* (pp. 135–200). Lincoln, NE: Nebraska University Press.
- KAĞITÇIBAŞI, C. (1996a). *Family and human development across cultures: A view from the other side*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- KAĞITÇIBAŞI, C. (1996b). The autonomous-relational self: A new synthesis. *European Psychologist*, 1, 180–186.

- KAĞITÇIBAŞI, C. (1998). Human development: Cross-cultural perspectives. In J.G. Adair & D. Belanger (Eds.), *Advances in psychological science: Vol. 1. Social, personal, and cultural aspects* (pp. 475–494). Hove, UK: Psychology Press.
- KAĞITÇIBAŞI, C. (2004). *Autonomy and relatedness in cultural context: Implications for self and human development*. Manuscript submitted for publication.
- PHALET, K., & SCHÖNPFLUG, U. (2001). Intergenerational transmission of collectivism and achievement values in two acculturation contexts: The case of Turkish families in Germany and Turkish and Moroccan families in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32, 186–201.
- STEWART, S.M., BOND, M.H., DEEDS, O., & CHUNG, S.F. (1999). Intergenerational patterns of values and autonomy expectations in cultures of relatedness and separateness. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30, 575–593.
- YANG, C.F. (1988). Familism and development: An examination of the role of family in contemporary China Mainland, Hong Kong, and Taiwan. In D. Sinha & H.S.R. Kao (Eds.), *Social values and development: Asian perspectives* (pp. 93–123). London: Sage.